

Ýazyjy Muhammetguly Atabaý ogly

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Publisistika, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025

Ýazyjy Muhammetguly Atabaý ogly ÝAZYJY MUHAMMETGULY ATABAÝ OGLY

Türkmen edebiýatynyň taryhynda XIX asyryň ahyrlaryndan XX asyryň otuzunju ýyllaryna çenli bolan döwürde dowam eden jeditçilik (täzeçillik) akymynyň meşhur wekilleriniň biri Muhammetguly Atabaý ogly 1885-nji ýylda şol wagtky Zakaspiý oblastynyň Aşgabat uýezdiniň Durun pristawlygynda (házırkı Ahal welaýatynyň Baharly etrabyna) degişli Nohur obasynda dünýä inýär. Onuň kakasy, Nohur obasynyň arcyny bolup işlän Atabaý aga oglunyň ylymly-bilimli bolup ýetişmeginiň aladasyny edýär. Muhammetguly 1905-nji ýylda Bäherdeniň asly Gürjüstanyň Gori şäherinden bolan türk Hasan Efendiniň (Gasan Moiseýewiç Efendiýewiň) müdirligindäki rus-ýerli mekdep-internaty gutaryp, Daşkent şäherindäki üç ýyllyk mugallymçylyk seminariýasyna okuwa girýär we ony 1908-nji ýylda üstünlikli tamamlayáar.

Ýaş mugallym 1909-njy ýylda Sankt-Peterburgda tomusky mugallymçylyk kurslarynda okap, bilimini artdyrýar.

Muhammetguly Atabaý ogly 1908-1913-nji ýyllar aralygynda, baş ýyllap Mary şäherindäki rus-ýerli mekdebiň mugallymy bolup işleýär. Onuň okuwçylarynyň arasyndan Türkmenistan SSR-niň 1925-nji ýylda ilkinji magaryf halk komissary (ministri) bolan Bäşim Gulbeşerow (1898-1938) ýaly görnükli şahslar ösüp ýetişýär.

Aşgabat uýezd uprawleniýesinde terjimeçi bolup işläp ýören M. Atabaý ogly 1914-nji ýylyň dekabrynda »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar» diýen parsa we »Zakaspiýskaýa Tuzemnaýa Gazeta» diýen rusça at bilen (türkmençe at goýulmandyr) türkmen hem-de pars dillerinde neşir ediliп başlanan ilkinji gazetiň redaksiýasında hem işläp ugrayáar we bu ýerde 1915-nji ýylyň

apreline çenli zähmet çekýär. Ol birnäçe wagtlap Hazar deñzindäki Çeleken adasynda ýerleşen mekdepde mugallymçylyk edýär. 1915-nji ýylyň aýagynda dogduk obasy Nohurda täze usulda işleyän (jeditçe) mekdep açýar we şol ýerde ömrüniň iñ soñky gününe çenli çagalara bilim we terbiye berýär. Muhammetguly Atabaý oglı 1916-nji ýylyň 2-nji martynda 31 ýaşynyň içinde aradan çykýar.

Milli edebiýatymyzyň taryhynda wagt taýyndan nusgawy (klassyky) döwür bilen sowet döwrüniň aralygynda dowam eden jeditçilik (täzeçillik) akymynyň görnükli wekili hökmünde gysga ömründe özünü kemsiz tanatmaga ýetişen Muhammetguly Atabaý oglunyň edebi mirasyny ilkinji türkmençe döwürleýin neşir bolan »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar» gazetiniň sahypalarynda okyjylara ýetirilen, göwrümi taýyndan uly bolmadyk, emma many-mazmundan doly soaial-tankydy makalalarydyr goşgulary düzýär. Öz milletini jan-dilden söyen M. Atabaý oglı gazetde çap edilen goşgularynda:

*Gitmegil duşman sözüge, gulak goý dostluk söze
Az görermen öz janymny gurban etsem, millet size*

ýa-da:

*Şahyr bolsaň, çek pikirin milletiň,
Okap bilmek bolsun her bir parzyň-senediň □*

diýip ýazmak bilen, ylymly-bilimli adamlary öz halkyna hyzmat etmäge çagyryar. Milleti ösdürmegiň ýoly hökmünde halk köpçüluginiň ylymly-bilimli bolmagynyň zerurlygyny nygtáyar:

*Ýatma gapyl,
Aç gözüňni,
Gitmegil akmak söze,
Bilgil hökman:
Müñ iş geler başymyza
Ylymsyzlykdan bize.*

Jeditçi ýazyjylar şol döwürlerde türkmen halkynyň beýleki halklardan (hususan-da Ýewropa halkalaryndan) medeniýetde,

yk dysadyýetde we başga ugurlarda yza galandygyna akyl ýetiripdirler, onuň sebäbine deşünipdirler, onuň sebäbine düşünipdirler, yza galaklygy ýeňip geçmek üçin ýol gözläpdirlər. M. Atabaý oglunyň täzeçilikçi bolup çykyş etmegi gadymçy mollalaryň göwnünden turmandyr. Olar gazetde jeditçi ýazyjynyň öňe süren pikirlerine garşy makalalar çap edipdirler. M. Atabaý ogly ýokarda mysal getirilen setirlerinde »duşman sözi» »akmak sözi» diýip, gadymçy mollalaryň sözlerini göz öñünde tutýar. Ol türkmen halkynyň medeni ösüşine garşy çykyp, oňa böwet bolan gadymçy mollalaryň hakyky keşbini okyjlara açyp görkezýär:

*Meslige çydaman,
baýrak berip
uruşdyrar siz iti,
Pikiriňize düşmez hiç wagt
ar-namys milleti.
Gaýgy-gam çekmersiňiz
ne iş düşse
millet başa,
Mugt pul ýygnap,
şat bolar siz,
sebäp siz ýaman işe
Molladan peýda ýokdugy
bizlerge ýagşy aýan,
Seniň dek molladır
milleti yza goýan.
Ýagşy-ýamany bilmezler,
olar köp pula doýan,
Eý, millet jan,
mollalarga gulak bermegil,
indi ukydan oýan!*

Ýokardaky ýaly täzece ölçeglerde birnäçe birnäçe goşgulary gazetde çap edilen-de bolsa, Muhammetguly Atabaý oly türkmen edebiýatynyň taryhynda XX asyryň başlarynda döredilen çeber prozanyň, hususan-da çeber publisistikanyň ilkinji

nusgalarynyň ýazary hökmünde has-da meşhurdyr. Jeditçi ýazyjylar, şol sanda M. Atabaý oglu hem, eserlerinden belli bolşy ýaly, özlerinden soňky sowet ýazyjylaryndan tapawutlylykda, Taňrysyny tanan, Alla iman getiren musulman adamlar bolupdyrlar. Täzeligiň duşmany bolan gadymçy mollalardan tapawutlanmak üçin öz eserlerine »Mugallym Muhammetguly Atabaý oglı» diýip, gol çeken jeditçi ýazyjymyzyň makalalarynda ilkinji gezek gozgalyp, edebiýatyň gün tertibine çykarylan düýpli meseleleriň käbiri henize çenli öz ähmiýetini ýitirmän gelýär. Onuň eserlerinde sosial kemçilikleriň has çısırılıp, ulaldylyp görkezilmegi (giperbola) ýazyjynyň öz milletine bolan söygüsiniň egsilmezdigini, wepasynyň çäksiz uludygyny, şol kemçilikleriň tiz düzedilip, türkmenleriň öñdebaryjy halka öwrülmegini tüýs ýürekden isländigini aňlatmak üçin ulanan çepeçilik tärnidir. Käte öte geçýän-de bolsa, ýazyjy şeýle täri ulanmak arkaly adamlary gyjyndyrmak, olara güýçli täsir etmek, tutuş halk kööcüligini durmuşda yüze çykýan täze wezipeleri çözäge galkyndyrmak isläpdir.

Muhammetguly Atabaý oglunuň ömri we döredijiliği hakynda Türkmenistan Ylymlar akademiyasynyň habarçy agzasy Täşli Hydyrowyň, merhum professor Nedir Kulyýewiň, merhum dosent Allaberdi Oraztaganowyň, publisist ýazyjy Allaýar Çüriýewiň we käbir beýleki awtorlaryň işlerinde gymmatly maglumatlar bar. Olaryň köpüsi öz döwrüniň talaplaryna laýyklykda jeditçi ýazyja, esasanam, magaryf işgäri hökmünde baha beripdirler. Şeýle ýagdaýa sowet döwründe ýazylan tatar jeditçiliginiň taryhynda-da gabat gelmek bolýar. Öñ magaryf işgäri hasaplanan ýazyjylaryň hemmesi türki halklaryň edebiýat taryhynda häzirki wagtda jeditçi ýazyjylar hökmünde öwrenilmäge başlandy.

Muhammetguly Atabaý oglunuň eserleri mysal edilip, ylmy işlere bölekleyin alınan bolsa-da, tutuşlygyna arap elipbiýinden häzirki ýazuwymyza geçirilip, henize çenli dolulygyna (gysgaldylman) halk köpçüligine ýetirilmändir. Biz ýazyjynyň »Ruzname-ýi Mawera-ýi Bahr-i Hazar» gazetinde çap bolan çaklaňja sosial-tankydy makalalarynyň dokuz sanysy we onuň özi hakynda şol gazetde berlen iki sany habary çap edilen senesine görä yzygiderlilikde ýerleşdirip, häzirki ýazuwymyza geçirip,

»Garagum» furnalynyň hormatly okyjylaryny dykgatyna hödürleýärис.

Aýna SÖÝEGOWA,

Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Ylym we tehnika baradaky Ýokary Geňeşiň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň aspiranty. Edebi makalalar